

**MEDRESE GELENEĞİ VE
MODERNLEŞME SÜRECİNDE
MEDRESELER**

ULUSLARARASI SEMPOZYUM

التراث المدرسي الشرعي والمدارس الشرعية في مواجهة مسار الحداثة

**MADRASAH TRADITION AND
MADRASAHS IN THE PROCESS OF
MODERNIZATION**

KEVNETORA MEDRESEYÊ

û

**DI PÊVAJOYA MODERNBÛNÊ DE
REWŐA MEDRESEYAN**

5-7 Ekim / October 2012
Muş Alparslan Üniversitesi
Muş / TÜRKİYE

M.Ş.Ü. YAYINLARI -1-

1. cilt isbn: 978-605-5137-01-4

Kitap Adı

Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler

Editör

Yrd. Doç. Dr. Fikret GEDİKLİ

Son Okumalar

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin DOĞAN
Yrd. Doç. Dr. Mehmet DALKILIÇ

Dizgi

Yrd. Doç. Dr. Fikret GEDİKLİ

Kapak Tasarım

Erdal YILDIZ

Baskı/Cilt

-1-

1. Baskı

Temmuz 2013, Muş

Bu eserin bütün hakları M.Ş.Ü'ye aittir.

Yayınevinin izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

İsteme Adresi

Muş Alparslan Üniversitesi
Tel: 0436 213 00 59 – Fax: 0436 213 00 59

www.alparslan.edu.tr

Bir İhtisas Medresesi Olarak Dâru'l-Hadislerin Önemi

Doç. Dr. Adil YAVUZ¹

İlahi dinleri insanlara ulaştırmakla görevli olan peygamberlerin, şüphesiz en önemli görevi, Cebrail vasıtasıyla gelen vahyi tebliğ etmek olmuştur. Ancak tebliğ, Peygamberler açısından en önemli görev olmakla birlikte yegâne görev değildir.

Kur'an'a bakıldığında, Hz. Peygamber'e (s) tebyîn, temsil, teşrîf gibi sorumlulukların yüklendiği, buna paralel olarak da bu alanlarda yetki verildiği görülmektedir. Bunun tabii bir sonucu olarak, ümmet açısından Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri, dinin doğru algılanıp yaşanması açısından önem arz etmektedir. Sahabenin sadece inen vahiyyle yetinmeyip yer yer soru sorup açıklama istemeleri de, bu ihtiyacın bir tezahürü olmuştur. Kitâbullah ve onunla birlikte Sünnet-i Rasûlillâh, Asr-ı saadet insanını yetiştirmiştir.

"Hz. Peygamber, nübüvvetinin ilk zamanlarından itibaren kendisine inen ayetleri mü'minlere ulaştırmanın gayreti içinde olmuştur. Rasûlullâh (s), kendisine inen ayetleri, o esnada etrafında bulunan erkeklere okumuştur. Daha sonra kadınlardan oluşan topluluğa okuyup, vahiy kâtiplerine yazdırmıştır.² Hz. Peygamber (s), çevresinde bulunan Müslümanlara genellikle bayram ve Cuma hutbelerinde çeşitli dini bilgiler vermiştir. Bu zamanların dışında da çeşitli vesilelerle ve belli günlerde sahabeyi eğitmeye çalışmıştır. Onlarda bıkkınlık oluşmaması için de uygun zamanları gözetmiştir.³ Eğitim ve öğretimden yeterince istifade edemediklerini düşünen sahabe hanımların müracaatı üzerine Rasûlullâh (s), onlar için de ayrı bir günü tahsis et-

1 Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

2 İbn İshak, Muhammed, *Siratü İbn İshak*, thk., Muhammed Hamidullah, Konya, 1981, 128.

3 Bkz., Buhâri, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhâri (el-Câmiu'l-müsnedü's-sahihu'l-muhtasar min um'uri rasûlillâh ve sünenih ve eyyâmih)* thk: Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, I-VIII, Beyrut, 1994, İlm, 12.

miştir.⁴

Yeni vahyedilen İslam dininin şüphesiz iki temel kaynağı bulunmaktaydı; Kur'an ve Sünnet. Her iki kaynağı da insanlar, Hz. Peygamber'den duyup öğrenmekteydiler. Bu yönüyle Rasûlullâh (s), nâzil olan ayetlerin hem mübelliği hem de Allah'ın vahyettiği ayetleri ihtiyaca göre yorumlayıp açıklayan ilk mübeyyini ve müfessiri konumundaydı. Doğrusu o günün şartlarında, günümüzde olduğu gibi bir örgün eğitim kurumundan söz etmek mümkün değildir. Mekke dönemi, Müslümanlar için çetin bir imtihan ve sınanma dönemi olmuştur. Gizli olarak başlayan davet, açık davete dönüşünce oldukça sert bir tepki ve düşmanca tutumla karşılaşmıştı. Ama şartlar ne olursa olsun, bu din anlatılmalı, ayetler tebliğ edilip insanlara hakka giden yol gösterilmeliydi. Bunun için de Hz. Peygamber (s), bulunduğu yerlerde dini anlatmaktan çekinmemiş ve onu anlatabileceği imkânlar oluşturmaya çalışmıştır. Dini tebliğin iki önemli esası olan ayet ve hadislerin anlatılıp açıklanmasında eğitim-öğretim hizmetinin verildiği yer, Mekke'de Hz. Peygamber'in (s) evi⁵ ile Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın (55/675)⁶ evi, olmuştur. Bi'setin 5-7. yılları arasında hizmet gördüğü tahmin edilen bu ev⁷ Kur'an'ın tebliğ edildiği sünnetin öğretildiği ilk eğitim merkezi olarak kabul edilebilir. Hz. Peygamber'in vahyi duyurup tebliğ etmede bir merkez olarak değerlendirildiği Erkam'ın evi (Dâru'l-Erkâm), darü'l-hadislerin nüvesidir veya tohumu olmuştur. Daha sonra kurulan medreselerin "felsefi ve tarihî kökleri, İslamiyetin temel kaynakları mesabesindeki Kur'an ve hadiste yer alan teşriî emirler ve bu emirlerin düşünce birikimi"⁸ olmuştur.

Hicretten sonra da eğitim-öğretim faaliyeti Medine'de devam etti. "O günün şartlarında müstakil eğitim kurumlarının olmayışı, mescitleri öğretimde merkezi

4 Bkz., Buhâri, *İlm*, 36 (101); Müslim b. Haccâc Kuşeyri, *Sahihu müslim (el-Câmiu's-sahih)*, I-V, thk. M. Fuad Abduldubaki, Beyrut, 1956, Birr, 152; Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, Ankara, 1981, 19; Gözütok, Şakir, "Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Kadın Eğitim ve Öğretimi", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu -20-22 Nisan*, Çorum, 2007, 563.

5 Bkz., Buhâri, *Fedâilu'l-ashâb*, 7 (3683); Çelebi, Ahmed, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım, İstanbul, 1976, 59; Savaş, Rıza, "Asr-ı Saadet'te Kadın ve Aile Hayatı", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, I-V, İstanbul, 1995, IV, 274; Gözütok, Şakir, *İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi*, Ankara, 2002, 122-123.

6 Erkam b. Ebi'l-Erkâm el-Mahzûmî, onun Aşere-i mübeşşere'den sonra, İslam'a giren on yedinci kişi olduğu rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber'in (s), İslam'ı inananlara anlatmak üzere sık sık gittiği Erkam'ın evi Safa tepesi civarındaydı. Müslümanların sayısı kırka ulaşıncaya kadar İslam, bu ev merkezli olarak tebliğ edilmişti. Bedir, Uhud ve diğer savaşlara katılmıştı. İbn Hacer, bu sahabinin, yine sahabi olan Erkam b. Ebi'l-Erkam ez-Zührî ile karıştırıldığına dikkat çekmektedir. Bkz., İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, Beytül-Efkâri'd-Devliyye, Ürdün, 1423, 31.

7 Reckendorf, "Erkam", *İslam Ansiklopedisi*, I- XIII, Eskişehir, 2001, IV, 316.

8 Akgündüz, Hasan, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi*, İstanbul, 1997, 234, 235.

bir konuma getirmişti. Buralarda hem erkekler hem de kadınlar eğitim ve öğretim görmekteydiler.”⁹ Medine mescidinin planında bir de “Suffe” denilen mektep bulunmaktaydı. “Burayı “Rasûlullâh (s), Medine’de kimsesi olmayan ve barınma yeri bulunmayan sahabeye tahsis etti ve aynı zamanda burada kalanlara özel bir eğitim ve öğretim programı uygulamaya başladı. Böylece ciddi manada ilk İslam üniversitesi kurulmuş oluyordu.”¹⁰ Suffe, genellikle aile geçindirme derdi olmayan bekar ve mali meşgalesi olmayan fakir insanların kaldığı bir yer olması hasebiyle, orada kalanlar Kur’an ve hadis öğrenimine daha fazla vakit ayırabilmişlerdi. Nitekim, Ashab-ı sufeden olan Ebu Hüreyre’nin kendisine yöneltilen -çok rivayette bulunma eleştirileri üzerine, Muhacirler gibi ticaretle, Ensar gibi ziraatle meşgul olmayıp, Peygamber’in (s) yanından ayrılmadığını söyleyerek kendini savunması,¹¹ bunu göstermektedir. Sahabeden Ka’kâ’ b. Ebî Hadred’in hanımı Bukayra (r.anha) şöyle demiştir: “Ben Kadınlar Suffesi’nde oturmaktaydım. Rasûlullâh’ın (s), hutbeye çıkıp, sol eliyle (bir bölgeyi) işaret ederek, şöyle buyurduğunu işittim: İnsanlar! şu bölgede bir büyük çöküntü duyduğunuz zaman, kıyamet yaklaşmış demektir.”¹² Bu rivayetten Hz. Peygamberin (s), daha o günlerde eğitimi müesseseleştirmeye çalıştığını ve bu sebeple erkekler için olduğu gibi hanımlar için de belli bir yeri tespit ettiğini anlamaktayız.¹³ İslamî eğitim-öğretim tarihi açısından Suffe’nin, Dâru’l-Erkam’da ekilen tohumun filizlenme aşamasını oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Hz. Aişe’nin, bilmediklerini öğrenme konusunda çekingen davranmayan Ensar kadınlarını methetmesi,¹⁴ hanımların da bu konuda aktif bir çaba içinde olduklarını göstermektedir. Kısa zaman sonra Suffe artık ihtiyacı karşılamaya yetmez hale geldi ve Rasûlullâh (s), buradaki izdiham ve kümelenmeyi dağıtmak üzere başkentteki mahallelerde ilkokul yahut hazırlık okulları diyebileceğimiz birçok okul açtı. Daha henüz hicretin ikinci senesinde bulunuyorken Medine’de Mekremetu’bnu Nevfel’in evinde Dâru’l-kurrâ adında ve Kur’an-ı Kerim öğretimine tahsis edilmiş yeni bir

9 Gözütok, agt., 565.

10 Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, I-II, Ankara, 2003, II, 768; Gözütok, agt., 567. 768.

11 Uğur, Mücteba, *Hicri birinci Asırda İslam Toplumu*, İstanbul, 1980, 87.

12 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Beytül-Efkârî’l-Devliyye, I-VI, Amman, 2003, VI, 380; Gözütok bu rivayeti, erkeklerle ait Suffe’de kalanların yatılı öğrenci konumunda, bayanların ise gündüzlü öğrenci konumunda oldukları şeklinde yorumlamıştır. Bkz., Gözütok, agt., 567.

13 Köten, Akif, “Asr-ı Saadet’te Suffa Ashabı”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslam*, I-V, İstanbul, 1995, IV, 388-389; Verilen bilgiler ışığında bir Mescid-i Nebevi kroki taslağı için bkz., Gözütok, *İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi*, 134.

14 Bkz., Müslim, Hayz, 61.

okul faaliyete geçirildi. Aynı şekilde, Medine'nin güney cihetinde kurulu Kubâ camiinde de bir okulun mevcudiyetinden bahsedilmektedir ki, Rasûlullâh (s) buraya sık sık gelir ve öğretime nezaret ederdi.¹⁵ Suffe'nin ihtiyaca cevap vermemesi üzerine Medine'de 9 mescidde daha tedris faaliyeti yürütüldü.¹⁶ İlim öğrenimi için yazının öneminden hareketle Hz. Peygamber, on Müslüman çocuğa yazıyı öğretmeleri mukabilinde fidye ödeyemeyen müşrik Bedir esirlerine hürriyetlerine kavuşma imkanı tanıdı.¹⁷ Medine'de bu hizmet yoğun olarak Mescid-i Nebî ve Suffe merkezli yürütülmüştür. Bu kurumlar, İslam tarihinin ilk medreseleri olarak, sonraki ilmi merkezlerin prototipini teşkil etmişlerdir. İslam coğrafyasının genişlemesiyle, bu hizmetlerde yine mescidler ana merkez rolünü devam ettirse de, alimlerin evleri de öğreten ile öğrenenin buluşup bir nevi medreseye dönüştürülen mekanlar haline gelmiştir. Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın eviyle (dâr'ı) başlayan süreçte ilim sahibi insanların evleri (dâr'ı) de bu alandaki faaliyetler için önemli bir mekan haline gelmiştir. Zamanla bu tür eğitim merkezleri, ilgi duyulan belli bir alandaki faaliyetleriyle ön plana çıkmıştır. "Medreselerin açılmasından önce hadis ve diğer ilimler, daha ziyade camilerde "Mecâlis" adı verilen büyük toplantılarda okutulurdu."¹⁸ Camilerin eğitim ve öğretim yeri olarak kullanılması Hz. Peygamber (s) zamanında başlamıştı. Hadis ve sünnet öğretimi için de müstakil eğitim kurumları oluşmaya başlamıştır. Hz. Peygamber (s), İslamı anlatmak, vergi toplamak, idari hizmeti yürütmek gibi gayelerle sahabeyi çeşitli beldelere ve ülkelere görevlendirmiştir. Mus'ab b. Umeyr Medine'ye, Muaz b. Cebel Yemen'e gönderilmiştir.¹⁹ Daha sonra Abdullah İbn Mes'ud Kufe'ye gönderilmiştir. "Abdullah ibn Abbas'ın, Basra'dan döndükten sonra Mekke'ye yerleşip orada bir dârü'l-hadîs kurduğu belirtilir²⁰ ise de bunun bir kurum olmaktan çok hadislerin anlatıldığı bir yer veya Ka'be olması ihtimali daha güçlüdür. Çünkü kadim kaynaklarda böyle sarîh bir bilgi görülmemektedir. Onlar hem resmi görev-

15 Hamidullah, age., II, 771.

16 Hamidullah, age., II, 771; Ulusoy, Ahmet, *Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri*, Yüksek Lisans tezi, (Selçuk Üniversitesi, SBE), Konya, 2007, 7.

17 İbn Abbas'ın rivayetine göre, "bir gün bu çocuklardan birisi ağlayarak evine gelmiş ve öğretmenin kendisini dövdüğünden şikayet etmiştir. Babası da "Bedir'in intikamını almaya çalışıyor pislik adam (الحبيث), Allah'a yemin olsun ki, bunu göremeyecek demıştır." Bkz., Ahmed b. Hanbel, age., I, 247.

18 Ebû Zehv, Muhammed Muhammed, *el-Hadis ve'l-muhaddisîn*, Kahire, 1378, 101.

19 İbn Sa'd, Muhammed, *es-Siratu'n-Nebeviyye mine't-tabakâti'l-kübrâ*, I-II, (et-Tabakâtü'l-kübrâ'nın ilk iki cildinin ayrı basımı), Kahire, 1989, I, 219-220; Uğur, age., 91-92; Yavuz, Adil, *Hadislerde Mekkilik ve Medenilik*, Ankara, 2007, 73.

20 Ebu Zehv, age., 103.

lerini yapmışlar, hem de orada Hz. Peygamber'in hadislerini öğreten aktif canlı bir dâru'l-hadîs gibi hizmet etmişlerdir. Onların elinde yetişen tabîiler; daha sonra hadisleri öğreten, sünneti koruyan kimseler olmuşlardır.²¹ Onların öncü çalışmaları ile Kur'an ve sünnet öğrenilen bu beldeler, daha sonra önemli ilim ve hadis öğretim merkezleri haline gelmiştir.²²

Kur'an, Hadis ve Arapça öğretimi ilk zamanlardan itibaren camilerde yapılmaktaydı. Daha sonra Fıkıh ve ilahiyat alanındaki gelişmeler neticesinde, bu konularla ilgili dersler de camilerde okutulmaya başlandı. Bu bilgi dallarının hepsinin bir arada okutulduğu camiler olduğu gibi, birinin veya birkaçının okutulduğu camiler de vardı.²³ Ancak cami ve mescidlerin esas olarak bir ibadet yeri oluşu, öğrencilerin sayısının bu mekanlara sığamayacak kadar artması, bu iş için yeni mekanların oluşturulmasını zorunlu hale getirdi.²⁴

"Tuğrul Bey (455/1063) zamanına doğru Fatımîlerin desteğiyle Şîlik, İslam dünyasında üstün inanç durumuna sokularak hakim kılınmak istenmişti. Irak, Suriye ve Mısır'da Büveyhoğulları (333-447/945-1055) ve Fatımîler'in (297-566/910-1171) yaptıkları Şîlik propagandalarına karşı Selçuklular, askeri yönden Sünniliği savunmakla kalmadılar, fikri kuruluşlarla görüşlerini takviye de ettiler.²⁵ Bu sebeple medreselerin geniş anlamda devlet eliyle kurulması, eğitimin parasız olması ve medrese teşkilatının en küçük ayrıntılara kadar tespiti Selçuklular devrinde olmuştur. Selçuklular, ilmin gelişmesini sağlamak, ilmiye mensuplarına maaş bağlayarak onları devletin yanında tutmak, devlet memurlarını yetiştirmek, ayrıca bunların yanında Fatımîlerin Şîlik propagandaları ile diğer Rafîzi telakkilere karşı Sünniliğin müdafaa-i gayesiyle medreseleri kurmuşlardır. Selçuklular devrinde ilk medrese Tuğrul Bey'in emriyle 438/1046 yılında Nişâbur'da kuruldu. Bunlardan sonra, Nizâmülmülk (409-485/1018-1092) tarafından Nişâbur'da İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin (478/1085) ders vermesi için kurulan ilk Nizamiye Medresesi açıldı. Ancak gerçek anlamda teşkilatlı eğitim kadrosu ile öğrencileri parasız yatılı ve giderleri için

21 Ebu Zehv, age., 101.

22 Sahabenin ilim öğrettiği, sonradan bir ilim merkezi haline gelen bu bölgeler arasında, Başta Medine ve Mekke olmak üzere, Küfe, Basra, Şam, Mısır, Mağrib ve Endülüs, Yemen ve Horasan sayılabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Koçkuzu, Ali Osman, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, İstanbul, 1983, 302-308.

23 Taşdemirci, Ersoy, "Osmanlı İmparatorluğunda Medreseler", *Erciyes Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. III, Kayseri, 1989, 527.

24 Bkz., Gül, Ahmet, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri*, Ankara, 1997, 4.

25 Gül, age., 4,5.

vakıflar tahsis edilen medrese, Alp Arslan'ın emriyle vezir Nizamülmülk tarafından yaptırılan Bağdâd Nizamiye Medresesi'dir. Medresenin inşasına 457/1065 yılında başlanmış ve 459/1067 yılında hizmete açılmıştır. Nizamiyelerin ders programlarında Kur'an, fıkıh, tefsir, hadis, sarf, nahiv, dil ve edebiyatın yanı sıra tıp, astronomi, matematik, felsefe ve tarih gibi müspet bilimler de okutuluyordu. Daha sonraki yıllarda Dâru'l-hadîs, Dâru't-tıp, Dâru'l-kurrâ gibi ihtisas medreseleri açıldı.²⁶

Bağdat'taki Nizamiye Medresesi'nden önce, Nişabur başta olmak üzere Doğu İslam dünyasında otuzdan fazla medresenin kurulduğu iddia edilmektedir.²⁷ Horasan ve Maverâünnehir'in çeşitli bölgelerinde fıkıh ve hadis öğretimi için Nizamiye Medreseleri'nden önce birçok medrese kurulmuştu.²⁸

Hadis ilimlerinin doğduğu ilk devirlerde ise henüz Dâru'l-hadîsler kurulmamıştı. H. III. asırda Buhârî (256/870) Basra'da, İmam Şafî (204/819) Kahire'de Tolonoğlu Camii'nde hadis öğretirdi. Hicrî IV. Asırda Ebu Ali el-Hüseynî'nin (393/1003), Nişabur'da açmış olduğu hadis müessesesinde aşağı yukarı bin talebe okutuluyordu. Daha sonra, İbnu'l-Faruk (406/1015), Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî (465/1072) ve Rukneddîn İsfahanî (418/1027) yeni hadis müesseseleri açmışlardı. Fatımîler'in Mısır ve Şam'da açtıkları daru'l-ilmelere karşı ilk Sünnî dâru'l-ilm Abbasi halifelerinden Hakim Biemrillah (422/1031) tarafından 400/1009'da Kahire'de açılmış ve iki Malikî müderristen biri fıkıh, diğeri hadis okutmuştu.²⁹

Nebi Bozkurt da, "kaynaklarda medrese olarak anılan ilk eserin, fakih ve muhad-dis Ebu Bekr Ahmed b. İshak es-Sıbgî (ö. 342/954) tarafından Nişabur'da kurulan Dârü's-sünne olduğunu kaydeder. Hasan b. Ahmed el-Mahledî ve Muhammed b. Hüseyin el-Hasenî gibi hadis alimlerinin imla meclisleri düzenlediği bu Dârü's-sünne'de bin kadar öğrencinin ders yapabildiği belirtilmektedir.³⁰ Bu gelişme, çok yönlü medrese yapısının yerlerini ihtisas medreselerine terk etmesinin yolunu açmıştır. H. 4. Asırda Nişabur'da kurulmaya başlayan Dârü's-sünne adlı kurumlar, tarihi süreç içinde gelişimini sürdürmüş, h. 6. Asırda yerini Daru'l-hadîs adlı kurumlara bırakmıştır. Daru'l-hadîsler, İslam dünyasında büyük bir ilgi görmüş ve birçok İslam

26 Bkz., Öngül, Ali, "Selçuklularda Eğitim Faaliyetleri ve Yetişen İlim Adamlarına Genel Bir Bakış", *Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi*, c.I, sy. 2, Manisa, 2003, 69, 70, 71.

27 Bkz., Bozkurt, Nebi, "Medrese", *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII, 324.

28 Bkz., Kazıcı, Ziya, *Ana hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1995, 48.

29 Sezgin, Fuad, "Dâru'l-hadîs" *The Encyclopedia of Islam*, Liden, 1961, II, 125-126. (Baltacı, Cahid, "Dâru'l-Hadîsler", *İslam Medeniyet Mecmuası*, c.IV, İstanbul, 1980, sy. 4, s.38'den naklen).

30 Bkz., Bozkurt, *agm.*, XXVIII, 324.

beldesinde hizmete açılmaya başlamıştır.

Kaynakların verdiği bilgiye göre, İslam âleminde kurulan en eski dâru'l-hadîs, hicri 563'de bugünkü Şam'da inşa edilmiştir. Kurucusu, Selçuklu Atabeylerinden Nureddin Mahmud Zengî'dir (569/1173). O, Nûriyye Dâru'l-Hadîs'ini tesis ederek, medreselere yeni bir ihtisas medresesi ilave etmiş oldu. Nuṣreddîn, bu Dâru'l-hadîs'in müderrisliğine ilk olarak İbn Asâkir'i (570/1174) getirdi.³¹ Kendisinin de hadis ve fıkıh kitapları ile meşgul olduğu rivayet olunmuştur. O, zahit, mütevazî, ve mücahid bir kimsedir.³² Daha sonra İsmail Ali Hudayrî (603/1206)'nin müderrislik yaptığı Musul Dâru'l-hadîs'i tesis edildi.³³ H. 622 senesinde Eyyübî sultanlarından el-Melikü'l-Kâmil Nâsıruddin Muhammed tarafından Kahire'de bir dâru'l-hadîs hizmete açılmıştır. Bundan kısa bir müddet sonra h.626 senesinde yine Şam'da bir Dâru'l-hadîs'in kurulduğunu görüyoruz. Eyyübî sultanlarından el-Melikü'l-Eşref Musa b. Adil tarafından kurulan bu fakültenin müderrisleri arasında; İbnu's-Salah (643/1245) ve Muhyiddîn en-Nevevî de (676/1277) bulunmaktaydı.³⁴ Dâru'l-hadîslerde, geçmişte olduğu gibi günümüz hadisçilerinin de eserlerine müracaattan müstağni kalamayacağı İbn Teymiyye (728/1328), Mizzî (742/1338), Zehebî (748/1347), İbn Kesîr (774/1372), İbn Hacer (852/1448) ve Suyûtî (911/1505) gibi meşhur ilim adamları, hadis alimleri ders vermişler öğrenci yetiştirmişlerdir.³⁵ "Dâru'l-hadîs şeyhliği, Şam ulemasının göz diktiği, oradaki öğretim derecelerinin en yükseği idi.³⁶ Büyük Selçuklular, medreseleri açmakla İslam eğitim-öğretim tarihinde, Selçuklu Atabeyleri de Dâru'l-hadîsleri tesis etmekle hadis tarihinde çığır açmışlardır.³⁷ Büyük Selçukluların sonlarına doğru kurulmaya başlayan Dâru'l-hadîsler, h. VII. asırda Endülüs ve Kuzey Afrika dışındaki bölgelerde oldukça yaygın hale gelmişti. Dâru'l-hadîslerin kurulup yaygınlaşmaya başladığı h. VI. asrın ikinci yarısı ile h.VII. asırda kurulan yirmi kadar dâru'l-hadîsin Suriye, Irak ve Anadolu coğrafyasında yoğunlaştığı görülmektedir.³⁸ Bu dönemde ve sonraki asırlarda, kendilerinden söz ettiren ve eser-

31 Bkz., Nuaymî, Abdulkadir b. Muhammed, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris*, I-II, Beyrut, 1990, I, 74, 75.

32 Bkz., Nuaymî, *age.*, I, 467.

33 Baltacı, *agn.*, 38.

34 Yardım, Ali, *Hadis I-II*, İzmir, 1992, I, 171.

35 Bkz., Yücel, Ekrem, "Dâru'l-hadîslerin Müfredatı ve Eğitimi", *Anadolu'da Hadis Geleneği ve Dâru'l-hadîsler Sempozyumu*, Çankırı, 30 Nisan – 1 Mayıs 2011, Samsun, 2011, 275.

36 Bkz., Atan, Hikmet, "Dâru'l-hadîslerin Ortaya Çıkışı ve Hadis Öğretimine Katkısı", *Anadolu'da Hadis Geleneği ve Dâru'l-hadîsler Sempozyumu*, Çankırı, 30 Nisan – 1 Mayıs, Samsun, 2011, 111.

37 Topaloğlu, Nuri, *Selçuklu Devri Muhaddisleri*, Ankara, 1988, 184.

38 Topaloğlu, *age.*, 180-181.

lerinden hâlâ istifade edilen, Beyhakî (458/1068), Hatîb el-Bağdâdî (463/1071), İbn Asâkir (570/1174), Ebu Tahir es-Silefî (576/1180), İbnu'l-Cevzî (597/1201), Abdulğani el-Makdisî (600/1203) ve İbnu'l-Esir (606/1210) gibi önemli hadisçiler yetişmiştir.³⁹ Bu gelişmeler, sonraki asırlarda bu coğrafyanın, ilmî faaliyetler açısından İslam dünyasının bel kemiğini oluşturmasını sağlamıştır.

Bu eğitim faaliyetleri ile, Mısır merkezli Şîfî- Fatımî propagandanın coğrafya olarak, Abbâsî ve Selçuklu topraklarında, düşünce olarak Ehl-i sünnete mensup olanlar üzerindeki yıkıcı tesirleri durdurulmuş ve âdeta onlara yeni bir dinamizm kazandırılmıştır. Nitekim "447/1055 tarihinde Selçukluların Irak'ı fethedip Bağdat'a girişleri, Ehl-i Sünnet'in Şîfî'lere galibiyetinin başlangıcı kabul edilir. Nitekim o tarihten itibaren, halk arasında Şiiliği yaymak veya onları buna zorlamak için Büveyhîlerin faaliyet gösterdikleri yollar tıkanmış oldu."⁴⁰ İlk Dâru'l-hadîs'i kuran Nureddin Zengî'nin bir komutanı olan Selahaddin Eyyûbî (589/1193), Nüreddin Zengî'den gelen bir emir üzerine harekete geçip Mısır'daki Şîfî-Fatımî hakimiyetine son vermiştir.⁴¹

Anadolu Selçuklu Medreselerinde, zamanla ihtisaslaşmanın başladığı görülür. Okutulan derslere göre medreseler, Dâru'l-hadîs, Fıkıh Medresesi ve Tıp Medresesi şeklinde sınıflandırılmıştır. Konya'daki İnce Minareli Medrese, bir daru'l-hadîs, yine Konya'daki Sırcalı Medrese ise bir fıkıh medresesidir.

Anadolu'da da müteaddit Dâru'l-hadîsler tesis edilmiştir. Cahid Baltacıya göre, bunların ilki Konya'da Anadolu Selçuklu vezirlerinden Sahip Atâ' diye şöhret bulan Fahreddin Atâ b. Hüseyin (687/1288) tarafından İnce Minare Dâru'l-hadîs'i adıyla 662/1264 yılında inşa edilmiştir.⁴² İlhanlılar zamanında vezir Şemseddin Cüveynî Sivas'ta 670/1271 tarihinde Çifte Minareli Dâru'l-hadîs'ini tesis etmiştir.⁴³ Okıç, Dımaşk (Şam) ve Kahire'de kurulan bu üç daru'l-hadîsten kısa bir süre sonra İnce Minare Dâru'l-hadîs'inin kurulduğunu belirtmektedir.⁴⁴ Konya Tarihi yazarı İbrahim Hakkı Konyalı ve Konya ve Anadolu medreseleri üzerine bir eser kaleme alan Hüseyin Köroğlu ise, 13. yüzyıl başlarında Konya'da Kadı Hürremşah Dâru'l-hadîs'inin yaptırıldığını, vakfiyesinin aslının bulunamadığını, ancak bu dâru'l-hadîs'i yaptıran

39 Bkz., *age.*, 175-176.

40 Çelebi, *age.*, 111.

41 Bkz., Çelebi, *age.*, 111, 112; Şeşen, Ramazan, "Selahaddin-i Eyyûbî", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 337.

42 Köroğlu, Hüseyin, *Konya ve Anadolu Medreseleri*, Konya, 1999, 66.

43 Baltacı, Cahid, *XV-XVI Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976, 12.

44 Bkz., Okıç, Muhammed Tayyib, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, Ankara, 1959, 106.

Hürremşah'ın oğlu Kâdı'l-kudat Ebu'l-Meâlî Ahmed'in Alaaddin Camisinin vakfiyesini 634/1236 yılında düzenlediğini belirtir.⁴⁵ Anadolu Selçuklu Dönemi ilmî faaliyetlerini tez konusu yapan M. Şerif Çatakoğlu da tezinde bu görüşü tercih etmiştir.⁴⁶ Ali Yardım ise, Anadolu'da kurulan ilk dâru'l-hadis, İnce minare Dâru'l-hadis'inden 35 sene kadar önce kurulduğunu söylediği Çankırı Dâru'l-hadis'i olduğu kanaatindedir. Çankırı Dâru'l-hadis'i -kitabesinde yazdığına göre- 640/1242 yılında kurulmuştur.⁴⁷ Bu iki Dâru'l-hadis'ten hangisinin ilk kurulduğunun netleştirilmesi müstakil bir araştırma yapılmasını gerektirmektedir.

Memlükler dönemi medreselerinde hadis hocalarına muhaddis, şeyhu'l-hadis veya şeyhu'r-rivâye deniliyordu. Muhaddis, bölgedeki hadis şeyhlerini, onların doğum ve ölüm tarihlerini, ilmî durumlarını bilirdi. Şeyhu'r-rivâye, muhaddislerin rivayet ettikleri hadislerin lafızlarını tashih ederdi. Hafızlar, Kur'anı ezberleyenlerin derslerini takiple görevliydi. Müfessir Kur'an ayetlerini açıklar, müderris talebeye ders anlatır, muîd yardımcı olurdu.⁴⁸

Osmanlı döneminde yaptırılan ilk dâru'l-hadis, II. Murad zamanında (824-855/1421-1451) Çandarlı Hayreddin Paşa (857/1453) tarafından İznik'te inşa edilmiştir. Yine II. Murad zamanında Yugoslavya'nın İştîp şehrinde bir Dâru'l-hadis daha yaptırılmıştır. II. Murad, 838/1435'te Edirne'de de bir Dâru'l-hadis inşa ettirmiştir.⁴⁹ İstanbul'da Sahn medreseleri yapılıncaya kadar, Osmanlı medreselerinin ilmî paye bakımından en yüksek derecede olanı Edirne Dâru'l-hadis'i olmuştur.⁵⁰ Osmanlılardan önce olduğu gibi, Osmanlılar döneminde de umûmî medreselerin dışında ihtisas medreseleri tesis edilmiştir. Bunlar Dâru'l-hadisler, Dâru'tıblar ve Dâru'l-kurrâlar şeklinde üç grupta toparlanabilir.⁵¹ Osmanlı medreselerinin akademik ve idari teşkilatının bir bütün halinde yapılandırıldığı en sistematik kurumlar, Fatih ve Süleymaniye medreseleri olmuştur. Süleymaniye Medreseleri bünyesinde yer alan Dâru'l-hadis'in müderrisi olan muhaddisin, kendi medresesinin ve diğer

45 Konyalı, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Ankara, 1997, 842-843; Köroğlu, *age.*, 54.

46 Çatakoğlu, Mehmet Şerif, *Anadolu Selçuklu Dönemi İlmî Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin Osmanlı Kuruluş Dönemi İlmî Faaliyetlerine Tesiri*, (Süleyman Demirel Üniv. SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2002, 31.

47 Bkz., Yardım, Ali, "Temel Kültür Müesseselerimizden Dâru'l-hadisler" *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul, 1995, 64-67.

48 Bkz., Bozkurt, *agm.*, DİA, XXVIII, 326.

49 Baltacı, *Dâru'l-hadisler*, 38-39; Yıldırım, Selahattin, *Osmanlı İlim Geleneğinde Edirne Dâru'l-hadis'i ve Müderrisleri*, İstanbul, 2001, 38.

50 Bkz., Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1984, 7, 8.

51 Bkz., Baltacı, *age.*, 20-24.

Süleymaniye medreselerinin akademik ve idari olarak lideri olduğu belirtilir.⁵² Kanunî devrinde kurulan bu Dâru'l-hadîs'in sadece onbeş öğrencisinin olması⁵³, onun ciddi seviyeli bir ihtisas medresesi olarak düşünüldüğünü akla getirmektedir. Bu da Dâru'l-hadîs'e verilen değer bir ifadesi olmaktadır. Nitekim Dâru'l-hadîs'e talebe olabilmek için, umûmî medreseleri ikmal etmek veya devam edilmek istenilen dâru'l-hadîs'e talebe olabilecek kadar tahsil görmüş olmak gerekirdi. Osmanlı dönemi dâru'l-hadîslerinden yirmi tanesi, Baltacı tarafında sayılıp kısaca tanıtılmıştır.⁵⁴

Osmanlı ve İslam ülkelerinde bulunan dâru'l-hadîsleri Muhammed Tayyip Okiç, Evliya Çelebi'nin *Seyahatname'sini* tarayarak tek tek göstermiştir.⁵⁵ Evliya Çelebi (1093/1682), seyahat ettiği yıllarda Mısır'daki Dâru'l-hadîslerde Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinin okutulduğunu ve yirmişer otuzar bin hadis ezberlemiş hadis hafızlarının olduğunu kaydetmiştir.⁵⁶ Seyahat ettiği dönemde hizmet veren çok sayıda dâru'l-hadîsin olduğuna işaret etmiştir. Okiç de, onun kaydettiklerini esas alarak Balkan ülkelerinde faaliyet göstermiş olan dâru'l-hadîsleri eserinde kaydetmiştir.⁵⁷

1839 Tanzimat fermanından sonra eğitim kurumlarında kısmi düzenlemeler yapılmıştır. 1908 yılında Meşrutiyetin ilanından sonra, medreselerde de ıslahat çalışmaları başlatılmıştır. 1332/1914 yılında çıkarılan İslah-ı Medâris Nizamnamesi ile Tali Kısım-ı Evvel, Tali Kısım-ı Sâni ve Kısım-ı Âli olmak üzere üç kademeli olarak toplam 12 yıllık bir eğitim veren Dâru'l-Hilafeti'l-Âliye Medresesi kurulmuştur. Söz konusu Nizamnamenin 9. maddesiyle de, Âli Kısımından sonra öğretim hizmeti vermek üzere iki yıllık Medresetü'l-Mütehassîsin açılmıştır. Bu ihtisas medresesinde ise, Tefsir ve Hadis Şubesi, Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh Şubesi, Kelam, Tasavvuf ve Felsefe Şubesi adıyla üç bölüm ihdas edilmiştir. 1333/1915'de çıkarılan bir kanunla, Süleymaniye Medresesi'nde her biri üç yıl eğitim veren Tefsir ve Hadis, Fıkıh, Kelam ve Hikmet, Edebiyat adıyla dört bölüm kurulmuştur.⁵⁸ Üç yıllık eğitim uy-

52 Bkz., Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilatı*, Ankara, 1965, 1965; Gül, *age.*, 36, 138; Akgündüz, *age.*, 329-330.

53 Gül, *age.*, 171. Öyle anlaşılıyor ki, Dâru'l-hadîsler, oldukça az öğrenci ile eğitim veren, üst ihtisas medreseleri olarak hizmet vermiş olmalıydılar. Nitekim Konya'daki İnce Minare Dâru'l-hadîs'inin öğrenci sayıları 1900'lü yılların başında 12-14 arasında değişmektedir. Bkz., Arabacı, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya, 1998, 152, 153.

54 Bkz., Baltacı, *age.*, 21, 583-606.

55 Okiç, *age.*, 105-114.

56 Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I-X, İstanbul, 1938, X, 233.

57 Okiç, *age.*, 112-114.

58 Bkz., Ertan, Veli, "Tarih'te Dâru'l-Hilafe Medreseleri ve İhtisas Şubesi", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, c.V, sy., 4,

gulayan Tefsir ve Hadis Bölümünün her öğretim yılında haftalık altışar saat hadis, ikişer saat de Usûl-i hadîs ve Nakd-i rical dersi konulmuştur. Bu bölümdeki tefsir derslerinin (haftalık ders saati açısından) durumu da böyledir. Sonra bu medreselerin sayısı artırılmıştır.⁵⁹ Okutulan eserler açısından meseleye bakıldığında şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır: Hadis derslerinde, Otuzlu, Kırklı ve Ellili Hâric adıyla anılan medreselerde, Beğavî'nin (516/1122) Mesâbihu's-sünne'si, Ellili Dâhil, Sahn-ı Semân ve Altmışlı adıyla bilinen medreselerde ise Buhârî'nin (256/870) Sahih'i, kısmen Kütüb-i sitte'nin diğer eserleri okutulmaktadır.⁶⁰ Bunların dışında Sağâni'nin (650/1253) Meşârikü'l-envârî'n-Nebeviyye, İbn Melek'in (801/1398) bu eser üzerine yazdığı Mebâriku'l-ezhâr fi şerhi Meşârikül-envâr, Kâdı İyaz'ın (544/1150) eş-Şifâ, İbn Salah'ın (643/1245) Ulûmu'l-hadîs, İbn Hacer'in (852/1448) Nuhbetü'l-fiker, İbnü'l-Esîr'in (606/1209) Câmiu'l-usûl, Nevevî'nin (676/1277) el-Erbaûn ve Nureddîn Halebî'nin (1044/1634) İnsânü'l-uyûn (Siyer-i Halebî) adlı eserleri okutulmaktadır.⁶¹ Devletin çöküş döneminin şartları içinde verilen derslerde yine önemli ve muteber eserlerin okutulduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber, bu yapılanmayla hadis öğretimi açısından, Evliya Çelebi dönemine kıyasla ciddi ölçüde bir seviye kaybının olduğu açıktır. Aslında bu gerilemenin temelleri çok daha erken dönemlerde atılmıştı. Ahmet Cevdet Paşaya (1313/1895) göre, 1000/1591 yılından itibaren medrese sistemindeki bozulmalar, ilmi payelerin, ehil olmayanlara verilmesi ile başlamıştır.⁶² İç ve dış problemlerle ülke dengelerinin alt üst olması, eğitim-öğretim kurumlarının bozulması gibi sıkıntıların, medreselerde yürütülen tedrisatı da olumsuz etkilemesi kaçınılmaz bir sonuç olmuştur.

1933 Haziran'ında Mekke'de üç sınıflık bir dâru'l-hadîs kurulmuş, dirayet ve rivayet bakımından hadis ilimlerini tahsil etmek üzere, burada Kütüb-i sitte ve diğer

İstanbul, 1982, 36, 37, 38, 39, 40. Medresetü'l-Mütehassısın'de hadis ilmi ile ilgili olan Ravi tenkidi, Hadis ve Mevzûât alanında dersler verilmiştir. Bkz., Karacabey, Salih, "Osmanlı Medreselerinin Son Döneminde Hadis Öğretimi", *Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.VIII, sy., 8, Bursa, 1999, 153.

59 Ertan, *agm.*, 51.

60 Bkz., Hızlı, Mefail, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler" *Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.XVII, sy., 1, Bursa, 2008, 30.

61 Hızlı, *agm.*, 36-37; Benzer tespitler için ayrıca bkz., Karacabey, Salih, "Hadis Öğretiminde Medrese ve Dâru'l-hadîslerin Yeri" *Anadoluda Hadis Geleneği ve Dâru'l-hadîsler Sempozyumu*, Çankırı, 30 Nisan - 1 Mayıs 2011, Samsun, 2011, 229-230.

62 Bkz., Çadirci, Musa, "Cevdet Paşa'nın Medreselerle İlgili Görüşleri" *Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895) Sempozyumu, 9-11 Haziran 1995*, Ankara, 1997, 82-84. Benzer tespit ve değerlendirmeler için bkz., Hızlı, Mefail, "Osmanlı Medreselerinde-Bozulma", *Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.VI, sy., 6, Bursa, 1994, 71-82.

hadis kitapları sened ve metinleriyle okutulmuştur.⁶³

XIX ve XX. Asırlar, İslam Dünyasının çetin travmalar geçirdiği işgallerle karşı karşıya kaldığı, Batı'nın Doğu toplumlarını ilmekleriyle kuşattığı yıllar olmuştur.⁶⁴ Bu durum birçok alanda olduğu gibi genel olarak eğitim alanında dolaylı olarak da hadis eğitim ve öğretimi alanında ciddi seviye kayıplarına yol açmıştır. Hâlâ devam etmekte olan iç ve dış problemler, güçlü eğitim kurumlarının kurulmasını ve kök salıp güçlenmesini engellemektedir. Bir taraftan Hadis alanında geçmişten günümüze intikal eden bazı problemler olduğu gibi, internet ortamı da bu alanla ilgili bilgi kirliliğine yol açmaktadır. Öte yandan, halkın dinini öğrenip sağlıklı bir din anlayışına kavuşabilmesi için en önemli kaynaklardan biri olan hadis ve sünnet alanında Dâru'l-hadîs türü yeni ihtisas merkezlerine, araştırma enstitülerine ihtiyaç duyulmaktadır. Temennimiz, söz konusu ihtiyacı karşılayacak ve muasır eğitim anlayışına göre hizmet verecek bu tür kurumların tesis edilip hizmete sunulmasıdır.

Sonuç

Hadis ve sünnet öğretimi, vahyin inzali ile başlamıştır. Asr-ı Saadet'te insanların dine davetinde temel referans olan vahyin tebliğinin de, onun açıklanıp tefsir edilmesinin de kaynağı, Hz. Peygamber (s) olmuştur. İcra ettiği hizmet veya fonksiyon açısından Kur'an ve Sünnet, tabii olarak birbiriyle paralellik ve içiçelik arz etmiştir.

Hz. Peygamber (s), bireysel tebliğ ve irşadının yanı sıra, gerek kendi evini gerekse Erkam b. Ebî'l-Erkam gibi sahabilerin evini adeta bir öğretim ve eğitim merkezi gibi kullanmıştır. Hicretten sonra bunlara Mescid-i Nebî de katılmıştır. Bunlar, genelde Medreselerin özelde ise Dâru'l-hadîslerin daha sonraki asırlardaki yapılanmalarının prototipini teşkil etmiştir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslam coğrafyasının dört bir yanına dağılan Sahabe, gittikleri yerlerde ciddi bir eğitim-öğretim hizmeti vermişler, Kur'an ve hadis birikiminin en aktif tebliğcileri olmuşlar, âdeta medreselerin ve dâru'l-hadîslerin tohumlarını o beldelere saçmışlardır.

Mescidlerin yaygınlaşan eğitim-öğretim ihtiyacını ve talebini karşılamakta zorlanması üzerine medreseler kurulmuştur. Bunların ele alıp hizmet vermesi gereken

63 Okıç, *age.*, 108; Topaloğlu, *age.*, 182.

64 Völl, John, *İslâm, Süreklilik ve Değişim*, çev. C. Aydın, vd., İstanbul, 1991, 115

alanların artması ve bilgi gelişimine paralel olarak ihtisas medreseleri kurulmuştur. Bu ihtisaslaşma Dâru'l-kurrâ, Dâru'l-hadîs ve Dâru'ş-şifâ gibi farklı alanlarda olmuştur. Adı geçen ihtisas kurumları arasında Dâru'l-hadîsler, eğitim ve öğretim alanındaki en saygın kurumlar olmuştur.

H. IV. Asırda kurulmaya başlanan Dâru's-sünneler ve h. VI. asırda kurulmaya başlayan Dâru'l-hadîsler gerek verdikleri hizmetlerle gerekse hadis ve sünnet alanındaki bilgi birikiminin geleceğe kuşaklara aktarılmasında önemli hizmetler sunmuşlar, güçlü ilim adamları yetiştirmişlerdir. Diğer eğitim kurumlarında olduğu gibi her dâru'l-hadîs aynı seviyede eğitim vermemiş, bazen dâru'l-hadîs adıyla anılan kurumlar, genel bir medrese hizmeti vermiştir.

Günümüzde dini öğretilerde hizmet veren yeni bir takım kurum ve müesseseler olmakla birlikte dâru'l-hadîslerin yeri de yeterince doldurulabilmiş değildir. Bu sebeple söz konusu hizmetlere ivme kazandıracak, iç dayanışmayı artıracak, ilmi rekabeti canlandıracak bu tür kurumlara bu gün de İslam Dünyası'nın ihtiyacının olduğu açıktır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Beytü'l-efkârî'd-devliyye, Amman, 2003.
- Akgündüz, Hasan, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi*, İstanbul, 1997.
- Arabacı, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya, 1998.
- Atan, Hikmet, "Dâru'l-hadîslerin Ortaya Çıkışı ve Hadîs Öğretimine Katkısı", *Anadolu'da Hadis Geleneği ve Dâru'l-hadîsler Sempozyumu*, Çankırı, 30 Nisan – 1 Mayıs, Samsun, 2011.
- Baltacı, Cahid, "Dâru'l-Hadîsler", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, c.IV, İstanbul, 1980.
- , *XV-XVI Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976.
- Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1984.
- Bozkurt, Nebi, "Medrese", *DİA*, XXVIII, Ankara, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahihu'l-Buhârî* thk: Abdulazîz b. Abdullah b. Bâz, I-VIII, Beyrut, 1994.
- Çadırcı, Musa, "Cevdet Paşa'nın Medreseyle İlgili Görüşleri" *Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895) Sempozyumu, 9-11 Haziran 1995*, Ankara, 1997.
- Çatakoğlu, Mehmet Şerif, *Anadolu Selçuklu Dönemi İlmî Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin*

Osmanlı Kuruluş Dönemi İlmî Faaliyetlerine Tesiri, (Süleyman Demirel Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2002.

Çelebi, Ahmed, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım, İstanbul, 1976.

Ebü Zehv, Muhammed Muhammed, *el-Hadis ve'l-muhaddisün*, Kahire, 1378.

Ertan, Veli, "Tarih'te Dâru'l-Hilafe Medreseleri ve İhtisas Şubesi", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, c.V, sy., 4, İstanbul, 1982.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I-X, İstanbul, 1938.

Gözütok, Şakir, "Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Kadın Eğitim ve Öğretimi", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu -20-22 Nisan 2007*, Çorum, 2007.

-----, *İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi*, Ankara, 2002.

Gül, Ahmet, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri*, Ankara, 1997.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, I-II, Ankara, 2003.

Hızlı, Mefail, "Osmanlı Medreselerinde Bozulma", *Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.VI, sy., 6, Bursa, 1994.

-----, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler" *Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.XVII, sy., 1, Bursa, 2008.

İbn Hacer el-Askalâni, Ahmed b. Ali (852/1448), *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, Beytü'l-Ef-kârî'd-Devliyye, Ürdün, 1423.

İbn İshak, Muhammed (151/768), *Sîratü İbn İshak*, thk., Muhammed Hamidullah, Konya, 1981.

İbn Sa'd, Muhammed (230/844), *es-Sîratü'n-Nebeviyye mine't-tabâkâti'l-kübrâ*, I-II, (et-Tabakâtü'l-kübrâ'nın ilk iki cildinin ayrı basımı), Kahire, 1989.

Karacabey, Salih, "Hadis Öğretiminde Medrese ve Dâru'l-hadislerin Yeri" *Anadolu'da Hadis Geleneği ve Dâru'l-hadisler Sempozyumu*, Çankırı, 30 Nisan – 1 Mayıs, Samsun, 2011.

-----, "Osmanlı Medreselerinin Son Döneminde Hadis Öğretimi", *Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.VIII, sy., 8, Bursa, 1999.

Kazıcı, Ziya, *Ana hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1995.

Koçkuzu, Ali Osman, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, İstanbul, 1983.

Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, Ankara, 1981.

Konyalı, İbrahim Hakki, *Konya Tarihi*, Ankara, 1997.

- Köroğlu, Hüseyin, *Konya ve Anadolu Medreseleri*, Konya, 1999.
- Köten, Akif, "Asr-ı Saadet'te Suffa Ashabı", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, I-V, İstanbul, 1995.
- Müslim b. Haccâc Kuşeyrî (261/875), *Sahihu Müslim*, I-V, thk. M. Fuad Abdülbaki, Beyrut, 1956.
- Okiç, Muhammed Tayyib, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, Ankara, 1959.
- Nuaymî, Abdulkadir b. Muhammed (978/1570), *ed-Dâris fi târihi'l-medâris*, I-II, Beyrut, 1990.
- Öngül, Ali, "Selçuklularda Eğitim Faaliyetleri ve Yetişen İlim Adamlarına Genel Bir Bakış", *Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi*, c.I, sy. 2, Manisa, 2003.
- Reckendorf, "Erkam", *İslam Ansiklopedisi*, I- XIII, Eskişehir, 2001.
- Savaş, Rıza, "Asr-ı Saadet'te Kadın ve Aile Hayatı", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, I-V, İstanbul, 1995.
- Şeşen, Ramazan, "Selahaddin-i Eyyûbî", *DİA*, XXXVI, İstanbul, 2009.
- Taşdemirci, Ersoy, "Osmanlı İmparatorluğunda Medreseler", *Erciyes Ün. SBEstitüsü Dergisi*, sy. III, Kayseri, 1989.
- Topaloğlu, Nuri, *Selçuklu Devri Muhaddisleri*, Ankara, 1988.
- Uğur, Mücteba, *Hicrî birinci Asırda İslam Toplumu*, İstanbul, 1980.
- Ulusoy, Ahmet, *Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri*, Yüksek Lisans tezi, (Selçuk Üniversitesi, SBE), Konya, 2007.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilatı*, Ankara, 1965.
- Voll, John, *İslâm, Süreklilik ve Değişim*, çev. C. Aydın, vd., İstanbul, 1991.
- Yardım, Ali, *Hadis I-II*, İzmir, 1992.
- "Temel Kültür Müesseselerimizden Dâru'l-hadisler" *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul, 1995.
- Yavuz, Adil, *Hadislerde Mekkîlik ve Medenîlik*, Ankara, 2007.
- Yıldırım, Selahattin, *Osmanlı İlim Geleneğinde Edirne Dâru'l-hadîsi ve Müderrisleri*, İstanbul, 2001.
- Yücel, Ekrem, "Dâru'l-hadislerin Müfredatı ve Eğitimi", *Anadolu'da Hadis Geleneği ve Dâru'l-hadisler Sempozyumu*, Çankırı, 30 Nisan – 1 Mayıs 2011, Samsun, 2011.